

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології та соціальної педагогіки
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ВПЛИВ ПОРУШЕНЬ ЗОРУ НА ОСОБИСТІСНИЙ РОЗВИТОК
ПІДЛІТКІВ»**

Виконала: студентка 2 курсу групи
KorOs1-M20z
спеціальності 016 Спеціальна освіта
за освітньою програмою
Олігофренопедагогіка. Логопедія
Гербут Оксана Валеріївна

Керівник:
Михальська С.А., доктор психологічних
наук, доцент кафедри спеціальної та
інклюзивної освіти

Кам'янець-Подільський – 2021 року

ЗМІСТ

	Стор.
ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ	6
1.1. Проблема особистості у психологічних працях.....	6
1.2. Особливості розвитку особистості у підлітковому віці.....	26
1.3. Вплив порушень зору на розвиток особистості у підлітковому віці.....	37
Висновки до розділу 1.....	45
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ ПІДЛІТКІВ З ПОРУШЕННЯМ ЗОРУ	46
2.1. Методи та завдання експериментального дослідження	46
2.2. Аналіз результатів дослідження особистості підлітків з порушенням зору.....	53
2.3. Організація психологічного супроводу підлітків із порушенням зору.....	57
Висновки до розділу 2.....	66
ВИСНОВКИ	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	69

ВСТУП

Актуальність теми. Підлітковий вік, як суперечливий вік, є часом досягнень і часом певних втрат. Підліткові досягнення пов'язані зі стрімким нарощуванням знань, умінь, становленням моральності і відкриттям «Я», опануванням нової соціальної позиції. Підліткові втрати корелюють зі зникненням дитячого світосприймання, безтурботливого і безвідповідального способу життя, що пов'язано з сумнівами у собі, у своїх здібностях, з пошуками правди у собі та в інших людях. Підлітковий період – це період переходу від дитинства до дорослості, усвідомлення себе як дорослої особи, появи прагнення бути і вважатись дорослим, переорієнтації з цінностей, характерних для дітей, на цінності світу дорослих. Кардинальні зміни в структурі особистості підлітка з порушенням зору зумовлюють його особливу чутливість до засвоєння норм, цінностей та способів поведінки, притаманних світу дорослих. По суті, йдеться про переорієнтацію з норм і цінностей дитячого світу на інші, дорослі, про вироблення особистісних утворень, які відіграють особливу і вирішальну роль в оволодінні дитиною соціальною ситуацією дорослого.

Значний внесок у розуміння особистісного розвитку осіб із порушенням зору зробили роботи І. Моргуліс, С. Покутнева (дефіцит соціального досвіду), А. Крогіус, О. Литвак (окремі порушення в особистісній сфері незрячих), І. Чигринова (моральні якості незрячих та слабоворих), Ю. Дем'янов, В. Сорокін, А. Суславичус, В. Феоктистова, Т. Шалагіна та ін. (неадекватні соціальні установки незрячих), Є. Синьова (особливості міжособистісних стосунків незрячих), Є. Дорошева, Є. Клопота, О. Таран (Я-образ, Я-концепція та самосвідомість незрячих).

Дослідження глибинних структур особистості підлітків і старших школярів з порушенням зору (Р. Курбанов, А. Віленська) виявило у підлітків тенденцію заниження рівня домагань в порівнянні з однолітками, що нормально бачать.

В. Кобильченко з'ясував, що чим глибшим є зорове порушення, тим більшими є особистісні та міжособистісні проблеми, які не завжди усвідомлюються підлітками. У підлітковому віці, за даними В. Кобильченко, у незрячих школярів відмічається відсутність інтересу до інших, переважна інтенція на задоволення власного «Я», недостатня активність в процесі спілкування, яка визначається дослідником, як нерівномірна в різних сферах спілкування (у класі, школі, поза школою).

З огляду на надзвичайну актуальність та недостатню дослідженість даної проблеми нами було обрано тему дипломної роботи.

Мета дослідження: здійснити теоретичний аналіз та емпіричне дослідження впливу порушень зору на особистісний розвиток у підлітковому віці.

Відповідно до мети були поставлені такі **завдання:**

1. Проаналізувати особливості формування особистості в підлітковому віці.
2. Виявити особливості особистості підлітків з порушеннями зору.
3. Описати організацію психологічного супроводу підлітків з порушеннями зору.

Об'єкт дослідження: особистісне становлення підлітків з порушеннями зору.

Предмет дослідження: особливості впливу порушень зору на формування особистості в підлітковому віці.

Методи дослідження: теоретичний аналіз психолого-педагогічної наукової літератури; методика для експериментального дослідження («Діагностика самооцінки Дембо-Рубінштейн» в модифікації А. Парафіян; «Визначення тривожності» (за Тейлором); «Тест оцінки комунікативних умінь» А. Кареліна; Шкала локусу контролю Д. Роттера, адаптована в НДІ ім. Бехтерева Є. Бажиним, С. Голинкіною, А. Еткіндом); спостереження; методи математичної обробки результатів.

Місце проведення дослідження: загальноосвітні школи I-III ступенів № 31, № 41, № 43, № 58 м. Кривий Ріг. Дослідженням було охоплено 32 учнів.

Практична значення роботи: одержані результати можуть бути використані у роботі спеціального психолога, корекційними педагогами в системі корекційно-виховної роботи зі підлітками з порушенням зору.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження апробовані на звітних наукових конференціях студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2020, 2021 рр.; за результатами роботи опублікована стаття.

Структура роботи: вступ, два розділи, висновки до розділів, висновки, список використаних джерел (65 найменувань). Робота містить 5 таблиць.

ВИСНОВКИ

1. Особистість – форма існування психіки людини, яка є цілісністю, здатною до саморозвитку, самовизначення, свідомої предметної діяльності й саморегуляції та має унікальний і неповторний внутрішній світ. Підлітковий період – це період переходу від дитинства до дорослості, усвідомлення себе як дорослої особи, появи прагнення бути і вважатись дорослим, переорієнтації з цінностей, характерних для дітей, на цінності світу дорослих. Кардинальні зміни в структурі особистості підлітка зумовлюють його особливу чутливість до засвоєння норм, цінностей та способів поведінки, притаманних світу дорослих. Розвиваються специфічні особливості самосвідомості, які проявляються в самооцінці підлітка, в його оцінці ефективності різних видів своєї діяльності та своїх стосунків з дорослими й однолітками.

2. Дослідження глибинних структур особистості підлітків з порушенням зору виявило тенденцію заниження рівня домагань в порівнянні з однолітками, що нормально бачать. При цьому серед групи підлітків з порушенням зору є великий діапазон коливань в рівні домагань, відзначається також тенденція зниження числа адекватних виборів при переході від ідеального до реального рівня домагань. Для незрячих підлітків особистісно значущими є відносини з однолітками, своїми однокласниками, з близькими дорослими, ставлення до свого порушення. Психологічний портрет учня із порушенням зору включає наступні характерні особистісні риси: товарицькість, розсудливість, обережність, зваженість, висока нормативність поведінки та групова залежність. Висока групова залежність є характерною рисою комунікативних властивостей підлітків з порушеннями зору.

3. За результатами проведеного експериментального дослідження особистісного розвитку підлітків із порушенням зору нами встановлено, що для них характерна занижена самооцінка, екстернальний локус контролю,

підвищена тривожність та значне відставання у розвитку комунікативних умінь, що у подальшому може негативно виявити себе в процесі соціалізації та інтеграції.

4. Однією із форм спеціально організованого спілкування, спрямованої на зняття обмежень та подолання труднощів, що заважають оптимальному розвитку тих або інших сторін особистості, на розкриття внутрішнього потенціалу підлітка з порушенням зору та розширення його самосвідомості є психологічний супровід, і зокрема тренінг. Психологічний тренінг полягає в активному психологічному впливі, спрямованому на зняття з підлітка з порушеннями зору наслідків психотравмуючих ситуацій, психологічної напруги, на розвиток і тренування окремих психічних функцій і якостей особистості, ослаблених в силу захворювання, травми або умов соціального середовища, але необхідних для успішної адаптації в нових соціальних умовах, на формування здібностей, що дозволяють успішно виконувати різні соціальні ролі і мати можливість бути включеним у різні галузі соціальних відносин і життєдіяльності.

Перспективою подальших досліджень є розробка заходів профілактики формування негативних рис характеру в осіб із порушенням зору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абульханова-Славская К.А. Деятельность и психология личности. М.: Наука, 1980. 352 с.
2. Андреева Г.М. Социальная психология. М.: Изд-во МГУ, 1988. 432 с.
3. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. Л.: Изд-во ЛГУ, 1968. 338 с.
4. Асеев В.Г. Мотивация поведения и формирование личности. М.: Мысль, 1978. 158 с.
5. Асмолов А.Г. Психология личности. М.: Изд-во МГУ, 1990. 367 с.
6. Бех І.Д. Духовні цінності в розвитку особистості. *Педагогіка і психологія*. 1997. №1. С.124-129, С. 124-129.
7. Бех І.Д. Психологія цінностей і виховний процес. *Педагогічна газета*. 1996. №9. С. 2-4.
8. Белякова С.М., Шовкова К. О. Соціально-психологічні особливості розвитку особистості сучасного підлітка. *Молодий вчений*. 2018. № 5(57). С. 454-458.
9. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. М.: Просвещение, 1968. 464 с.
10. Божович Л.И. Проблема развития мотивационной сферы ребенка. *Изучение мотивации поведения детей и подростков*. М.: Просвещение, 1972. С. 10-34.
11. Божович Л.И. Этапы формирования личности в онтогенезе. *Вопросы психологии*. 1979. №4. С. 23-34.
12. Бреслав Г.М. Эмоциональные особенности формирования личности в детстве: Норма и отклонения. М.: Педагогика, 1990. 144 с.
13. Булах І.С. Психологія особистісного зростання підлітка: монографія. К. : КНПУ ім. Драгоманова, 2003. 340 с.

14. Ветров І. Модель особистості ХХІ століття. *Директор школи*, 2001. №14 (158). С. 6.
15. Войтко В.В. Психолого-педагогічний супровід дітей з вадами зору. Кропивницький : КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2017. 80 с.
16. Гвiртшвiлi Н. Пiдлiтковий вiк: змiна форм органiзацiї навчальної дiяльностi. *Основи практичної психологiї*. К.: Либiдь, 1999. С. 432-440.
17. Донченко Е.А., Титаренко Т.М. Личность. Конфликт. Гармония. К.: Изд-во Политлитературы Украины, 1989. 176 с.
18. Дуткевич Т. В. Дитяча психологiя. Навч. посiб. К.: Центр учбової лiтератури, 2012. 424 с.
19. Дуткевич Т.В., Осьмак Л.П. Проекцiя майбутнього, як фактор формування особистостi в юнацькому вiцi. *Соцiально-полiтичнi та правовi проблеми формування особистостi i держави* : збiрник наукових праць (за матерiалами мiжнародної наук.-практ. конференцiї, м. Хмельницький, 23-24 жовтня 1997 р.). Хмельницький: ТУП, 1998. С. 225.
20. Зейгарник Б.В. Теории личности в зарубежной психологии. М.: Изд-во МГУ, 1982. 128 с.
21. Иванова В.В. Цi важкi дiти. *Практична психологiя та соцiальна робота*. 2000. №5. С. 15-16.
22. Клопота Є.А. Особливостi процесу iнтеграцiї в суспiльство осiб з глибокими порушеннями зору. Актуальнi проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами. 2015. № 12 (14). С. 142–155.
23. Клопота Є. Особливостi психологiчного супроводу людей з вадами зору в умовах iнклюзивного простору. *Актуальнi проблеми педагогiки, психологiї та професiйної освiти*. 2016. №1. С. 92-98.
24. Клопота Є. А. Особливостi формування «Я-образу» в осiб з вадами зору : Автореф. дис... канд. психол. наук : 19.00.01; Харкiвський нацiональний ун-т iм. В.Н.Каразiна. Х., 2004. 20 с.

25. Клопота Е. А. Роль взаимодействия зрячих и успешных незрячих в трансформации представлений о возможностях лиц с глубокими нарушениями зрения. *Дефектология*. 2012. №1. С. 68-75.
26. Кобильченко В. Взаємодія зовнішніх і внутрішніх чинників у розвитку особистості. *Дефектологія*. 2000. № 2. С. 23-26.
27. Кобильченко В.В., Вавіна Л.С., Глущенко К.О. Психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями зору та слуху; за ред. Вавіної Л.С. К.: Наук. світ, 2009. 168 с.
28. Кобильченко В.В. Соціально-психологічні основи розвитку та корекції особистості підлітка в нормі і при патології зору: Монографія. К.: Освіта України, 2010. 550 с.
29. Комплексний супровід дітей з порушеннями зору в умовах навчального закладу: навчально-методичний посібник / Ю. О. Бистрова, А. М. Петруня, В. Є. Коваленко, Н. А. Колодна, С. А. Лупир. Луганськ: ЛОШПО, 2012. 156 с.
30. Кон И.С. Психология ранней юности. М.: Просвещение, 1989. 256 с.
31. Кон И.С. Постоянство и изменчивость личности. *Психологический журнал*. 1987. №4. С.126-137.
32. Кононенко А. О. Соціально-психологічні аспекти самопрезентації особистості. *Вісник Одеського національного університету*. Серія : Психологія. 2016. Т. 21, Вип. 3. С. 133-138.
33. Коробчанський В.О., Сасіна О.С. Психогігієнічне значення особистих особливостей підлітків з патологією органу зору. *Актуальні проблеми сучасної медицини*. 2018. Т. 18. Вип. 3. С. 67-71.
34. Костенко Т. М., Гудим І. М. Навчання дітей із порушеннями зору : навчально-методичний посібник. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 184 с.
35. Костюк Г.С. Навчання і розвиток особистості. К. : Рад. школа, 1967. 253 с.

36. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. М.: Политиздат, 1975. 304 с.
37. Леонтьев А.Н. Начало личности – поступок. Избранные психологические произведения: В 2 т. : Т.1. М.: Педагогика, 1983. С.381-384.
38. Литвак А.Г. Психология слепых и слабовидящих : учебное пособие для студентов высших педагогических учебных заведений. СПб. : КАРО, 2006. 336 с.
39. Моргулис И. С. Общение как средство формирования социального опыта у детей с нарушениями зрения. *Дефектология*. 1971. № 6. с. 70-74.
40. Моргун В.Ф., Ткачева И.Ю. Проблема периодизации развития личности в психологии. М.: Изд-во МГУ, 1981. 83 с.
41. Мудрик А.В. Время поисков и решений, или старшеклассникам о них самих. М.: Просвещение, 1990. 180 с.
42. Немов Р.С. Психология. Кн. 1. Общие основы психологии. М.: ВЛАДОС, 1998. 688 с.
43. Особистість у розвитку: психологічна теорія і практика: монографія / за ред. С. Д.Максименка, В. Л. Зливкова, С. Б. Кузікової. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2015. 430 с.
44. Паламар О. М., Гребенюк Т. М. Основы психотренинга осіб з порушеннями зору : навчальний посібник. К., 2010. 202 с.
45. Пантилеев С.Р. Самоотношение / Психология самосознания. Хрестоматия. Самара: БАХРАХ-М, 2000. С. 208–242.
46. Поливанова К.Н. Психологический анализ кризисов возрастного развития. *Вопр. психологии*. 1994. №1. С. 61-69.
47. Практикум по общей, экспериментальной и прикладной психологии / Под ред. А.А. Крылова, С.А. Маничева. 2-е издание., доп. и перераб. СПб.: Питер, 2007. 560 с.
48. Практическая психодиагностика. Методики и тесты. Учебное пособие Самара: «БАХРАХ», 1998. 672 с.

49. Психологічні закономірності розвитку духовності особистості : монографія / М. Й. Боришевський, О. В. Шевченко, Н. Д. Володарська, Л. І. Пилипенко, В. В. Антоненко; ред.: М. Й. Боришевський; НАПН України, Ін-т психології ім. Г.С. Костюка, Лаб. психології особистості ім. П.Р. Чамати. К. : Пед. думка, 2011. 199 с.
50. Психологічний супровід інклюзивної освіти : підручник / [кол. авторів ; за заг. ред. Т.О.Докучиної]. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2020. 172 с.
51. Психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями зору та інтелекту / За ред. В.І.Бондаря, Л.С.Вавіної, В.В.Тарасун. К.: 2008. 284 с.
52. Рейнвальд Н.И. Психология личности. М.: Изд-во МГУ, 1987. 110 с.
53. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. СПб.: ЗАО ПИТЕР, 1999. 720 с.
54. Психологический словарь. Под ред. А. В. Петровского, М.Г. Ярошевского. М.: Просвещение, 1990. 607 с.
55. Сасіна І.О., Гребенюк Т.М. Особливості психолого-педагогічного супроводу дітей з порушеннями зору в умовах інклюзивного навчання. *Актуальні питання корекційної освіти*. 2017. Вип. 9(2). С. 177-189.
56. Синьова Є.П. Тифлопсихологія. Психологічні особливості людей з глибокими порушеннями зору: підручник. К.: Знання, 2008. 365 с.
57. Синьова Є. П., Сасіна І. О. Взаємостосунки в колективах осіб з глибокими порушеннями зору : навч. посіб. для студ. К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. 104 с.
58. Специальная психология: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В. И. Лубовский, Т. В. Розанова, Л. И. Солнцева и др.; Под ред. В.И.Лубовского. 2-е изд., испр. М.: Издательский центр «Академия», 2005. 464 с.
59. Столин В.В. Самосознание личности. М.: Издательство Московского Университета, 1983. 288 с.

60. Талайко С.В. *Психология личности: курс лекций: учеб.-метод, пособие*. М.: Белый ветер, 2007. 198 с.
61. Таран О. П. Критерії психологічної готовності слабозорих до шкільного навчання. *Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: наук- метод. збірник* / [за ред. В. І. Бондаря, В. В. Засенка]. К., 2008. Вип. № 10. С. 343-355.
62. Феоктистова В. А. *Формирование навыков общения у слабовидящих детей* / под ред. Л. И. Шипицыной. СПб. : Речь, 2005. 128 с.
63. Фрейд З. *Введение в психоанализ. Лекции*. М.: Наука, 1991. 456 с.
64. Фрейд З. *Психология бессознательного*. М.: Просвещение, 1990. 448 с.
65. Шапарь В.Б. *Практическая психология. Инструментарий*. Ростов н/Д: Феникс, 2004. 768 с.